

Соляріс

«Солярис» — найвідоміший роман письменника-фантаста Станіслава Лема. Роман присвячено пошуку контакту з мислячим Океаном екзопланети Солярис. У ньому порушуються філософсько-етичні проблеми пізнання світу, антропоцентризму, людяності та, власне, відповідальності за все, що робить людина — як на Землі, так і за її межами. Дія роману «Солярис» відбувається в далекому майбутньому. Розповідь ведеться від першої особи — доктора Кріса Кельвіна, який прибув на планету для розв'язання проблем із психологічним станом членів експедиції. У романі представлено дві сюжетні лінії: перебування Кельвіна на дослідницькій станції «Солярис» і документальне викладення історії відкриття та дослідження планети в формі знайомства Кельвіна з науковою бібліотекою на борту станції.

ГОРИЗОНТИ
ФАНТАСТИКИ

Станіслав
Лем

СОЛЯРІС

СЕРІЯ «ГОРИЗОНТИ ФАНТАСТИКИ»

Станіслав Лем
СОЛЯРІС

 Богдан

Лем С.

Соляріс : роман / С. Лем ; пер. з пол. Д. Андрухів. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2017. — 224 с.

ISBN 978-966-10-8565-6

Серію «Горизонти фантастики»
засновано 2011 року

Stanisław Lem

Solaris

© Barbara Lem and Tomasz Lem, 2016

Переклав з польської

Дмитро Андрухів

Ілюстрації *Ростислава Крамара*

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавця*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бантери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com
Збут: (0352) 43-00-46, (067) 3504817
Книга поштою: тел.: (0352) 51-11-41, (067) 3501870,
mail@bohdan-books.com
тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

ПРИБУТТЯ

Рівно о дев'ятнадцятій за бортовим часом я пройшов повз тих, що зібралися довкола колодязя, й металевим трапом спустився у капсулу. Вона була такою тісною, що в ній ледве можна було розставити лікті. Отож коли я вкрутив наконечник шланга в патрубок, який стирчав зі стінки капсули, і мій скафандр роздувся, я вже не міг навіть поворухнутися. Стояв, точніше — висів у повітряному ложі, злившись в одне ціле з металевою шкаралупою.

Звівши очі, я побачив крізь опукле скло стіни колодязя, а вище — схилене над ним Моддардове обличчя. За мить воно щезло, і в капсулі стало темно — це нагорі опустили важкий захисний конус. Вісім разів завили електромотори, що затягували гайки. Потім засичало повітря, яке нагнітали в амортизатори. Очі поступово звикали до темряви. Я вже розрізняв ясно-зелені обриси табло — єдиного в кабіні.

— Ти готовий, Кельвіне? — пролунало в навушниках.

— Готовий, Моддарде, — відповів я.

— Ні про що не турбуйся. Станція тебе прийме, — сказав він. — Щасливої дороги!

Не встиг я відповісти, як нагорі щось заскреготало, і капсула здригнулась. Я мимохіть напружив м'язи, але більше нічого вже не відчув.

— Коли старт? — запитав я і вловив якийсь шерех, немовби на мембрану посипався дрібненький пісок.

— Ти вже летиш, Кельвіне. Бувай здоров! — десь зовсім поруч пролунав голос Моддарда.

Важко було в це повірити, але просто перед моїм лицем відкрилася широка щілина, і я побачив крізь неї зірки. Намагався відшукати Альфу Водолія, до якої летів «Прометей», але марно. Небо цих обширів Галактики було мені невідоме, я не знав тут жодного сузір'я; за вузьким віконцем вихорився іскристий пил. Я чекав, коли заблимає перша зірка. Та так і не дочекався — зорі зблідли й почали зникати, розпливаючись на поруділому тлі. Я зрозумів, що перебуваю вже у верхніх шарах атмосфери. Стиснутий з усіх боків пневматичними подушками так, що й не поворухнешся, я міг дивитися тільки вперед. Горизонту поки що не було видно. А я летів і летів, зовсім не

відчуваючи цього. Лише тіло моє поволі й підступно огортав пал. Іззовні долинав пронизливий скрегіт, немовби по мокрому склу водили якимсь металевим предметом. Якби не цифри, що мигтіли на табло, я б і гадки не мав, з якою велетенською швидкістю падає капсула. Зірок попереду вже не було. Оглядову щілину залило руде світло. У скронях лунко гупала кров, моє обличчя пашіло, в потилицю дув холодний струмінь із кондиціонера; я пошкодував, що мені не вдалося побачити «Прометея» — коли автоматичний пристрій відчинив оглядову щілину, він опинився вже, мабуть, поза межами видимості.

Капсула здригнулася раз, удруге, потім почалася нестерпна вібрація; вона пробивала всі ізоляційні оболонки, повітряні подушки й проникала углиб мого тіла — ясно-зелені обриси табло розмазалися. Та я не відчував ані найменшого страху, бо не для того прилетів із такої далечі, щоб загинути оце зараз біля самісінької мети подорожі.

— Станція Соляріс! — закричав я. — Станція Соляріс! Станція Соляріс! Зробіть що-небудь. Здається, я втрачаю стабілізацію. Станція Соляріс, говорить Кельвін. Прийом.

І знову я проґавив важливий момент — появу планети. Вона раптом виникла переді мною, — величезна, пласка; за розмірами смуг на її поверхні я міг визначити, що перебуваю ще далеко від неї, точніше, високо, бо вже поминув ту невловну межу, коли відстань від небесного тіла стає висотою. Я падав. Усе ще падав. І виразно відчував це навіть тепер, коли заплющив очі. Втім, я відразу ж розплющив їх — хотілося побачити якнайбільше.

Почекавши ще кілька десятків секунд, почав знову викликати Станцію. Але й цього разу не отримав жодної відповіді. В навушниках залпами тріщали атмосферні розряди. Вони чітко вирізнялися на тлі шуму, такого глибокого й низького, неначе то був голос планети. Оранжеве небо в оглядовій щілині запливло більмом. Скло потьмяніло; я мимохіть зіщулився, наскільки мені дали змогу зробити це пневматичні подушки, та наступної миті зрозумів, що то були хмари. Вони лавиною майнули вгору — і щезли. А я все ще планерував, опиняючись то в яскравому сонячному сяйві, то у тіні; капсула оберталася довкола вертикальної осі, й величезний, мовби розбухлий сонячний диск розмірено пропливав перед моїми очима,

з'являючись ліворуч і щезаючи праворуч. Нараз крізь шум і тріск мені у вухо заторохтів далекий голос:

— Станція Соляріс — Кельвіну, Станція Соляріс — Кельвіну! Все гаразд. Ви під контролем Станції. Станція Соляріс — Кельвіну. Приготуватися до посадки в момент нуль, повторюю, приготуватися до посадки в момент нуль, увага, починаю. Двісті п'ятдесят, двісті сорок дев'ять, двісті сорок вісім...

Між окремими словами лунало уривчасте попискування — очевидно, говорив автомат. Це було принаймні дивно. Звичайно, коли на Станцію прибував хтось новий, та ще й прямо із Землі, всі, хто міг, бігли на посадочний майданчик. Однак часу на роздуми, щоб саме це могло б означати, в мене не було, бо велетенське кільце, яке описало довкола мене сонце, разом з рівниною, куди я летів, раптом стали дибки; після першого крену почався другий, у протилежний бік; я гойдався, мов важок величезного маятника, намагаючись побороти нудоту, і нараз побачив на поверхні планети, покарбованій брудно-ліловими та чорнуватими смугами, маленьку шахівницю з білих і зелених цяток — орієнтир Станції. Тієї ж миті від верху капсули щось із тріском відірвалося — довге намисто кільцевого парашута гучно залопотіло... В цих звуках було щось до болю земне — перший після стількох місяців шум справжнього вітру.

Далі все відбулося дуже швидко. Досі я тільки знав, що падав. Тепер це побачив. Біло-зелена шахівниця навально наближалася; вже можна було розгледіти, що її намальовано на видовженому, китоподібному сріблястому корпусі з голками радарних антен, з рядами темних ілюмінаторів, і що цей металевий колос не лежить на поверхні планети, а висить над нею, відкидаючи на чорнильно-чорне тло власну тінь — еліптичну пряму ще густішої чорноти. Водночас я помітив фіолетові хвилі на поверхні Океану, які ліниво перекочувалися; зненацька сліпучо-пурпурові по краях хмари шугнули високо вгору; далеке й пласке небо між ними спалахнуло буро-оранжевою барвою; потім усе розпливлося — я ввійшов у штопор. Перш ніж устиг подати сигнал, короткий удар повернув капсулу в чітко вертикальне положення; в оглядовій щілині ртутним блиском спалахнув розхвильований аж до самісінького обр'ю, затягнутого імлою Океан; стропи й куполи парашута миттю відділилися й, гнані вітром, помчали

над хвилями, а капсула якось особливо, м'яко та плавно загойдалась, як це завжди буває у штучному гравітаційному полі, а тоді ковзнула вниз. Останнє, що я встиг помітити, були ґратчасті злітні катапульти й двоє величезних, заввишки, мабуть, з кількаповерхову будівлю дзеркал ажурних радіотелескопів. Щось зупинило капсулу з пронизливим скреготом сталі, яка пружинисто вдарилася у сталь, щось піді мною відчинилося, і металева оболонка, в якій я летів стоячи, протягло зітхнувши й засичавши, закінчила свою стовісімдесятикілометрову подорож.

— Станція Соляріс. Нуль-нуль. Посадку закінчено. Кінець, — почув я мертвий голос контрольного пристрою.

Відчуваючи невиразний тиск на груди й неприємний тягар усередині, що геть розпирав мене, я обома руками потягнув на себе важелі, які перебували на рівні моїх плечей, і розімкнув контакти. Засвітився зелений напис «ЗЕМЛЯ», стінки капсули розійшлися, пневматичне ложе легенько підштовхнуло мене в спину, і я, щоб не впасти, ступив крок уперед.

І тихим шипінням, схожим на сумне зітхання, повітря вийшло з мого скафандра. Я був вільний.

Тепер я стояв під високою, наче склепіння храму, сріблястою лійкою. По стінах тяглися сплетіння різнобарвних труб, зникаючи в круглих люках. Я обернувся. Вентиляційні шахти гули, втягуючи рештки отруйної атмосфери, що увірвалася сюди під час посадки капсули. Порожня, мов тріснутий кокон, сигара капсули стояла на дні чаші сталевого підвищення. Її зовнішня обшивка обгоріла й стала брудно-коричневою. Я зробив кілька кроків похилою площиною. Далі на метал було наварено шар шерехатого пластику. В тих місцях, де звичайно котилися візки підйомників ракет, пластик протерся аж до сталі.

Зненацька компресори вентиляторів змовкли й довкола запала глибока тиша. Я трохи безпорадно озирнувся, чекаючи, коли хтось з'явиться, проте нікого не було. Тільки неонova стрілка вказувала на безшумний ескалатор. Я став на нього. Склепіння зали параболою спадало вниз, переходячи в тунель коридору. В його нішах громадилися балони для стиснених газів, контейнери, кільцеві парашути, ящики. Все то було звалено в купу, абияк. Це мене теж

здивувало. Ескалатор закінчився біля округлого розширення коридору. Тут панував іще більший безлад. З-під звалища бляшанок витікала масляниста калюжа. В повітрі панував неприємний різкий запах. Навсібіч, чітко відбиваючись у цій липкій рідині, тяглися сліди черевиків. Між бляшанками виднілися сувої білої стрічки, клапті паперу й сміття, — мабуть, усе це було виметено з кабін. І знову спалахнув зелений покажчик, спрямовуючи мене до середніх дверей. За ними вів такий вузький коридор, що в ньому ледве змогли б розминутися двоє людей. Світло проникало крізь націлені в небо верхні ілюмінатори з лінзоподібним склом. Ще одні двері, розмальовані біло-зеленими шаховими квадратами, були прочинені.

Я увійшов досередини. Це була напівкругла кабіна з великим панорамним ілюмінатором, у якому палало повите легким серпанком небо. Внизу безшумно перекочувалися чорнуваті гребені хвиль. У стінах виднілося безліч шафок з інструментами, книжками, немитими склянками, запиленими термосами. На брудній підлозі стояло п'ять чи шість механічних, рухливих столиків, а між ними — кілька надувних крісел, що втратили будь-яку форму, бо з них вийшло повітря. Тільки одне, з відкидною спинкою, було накачане. В ньому сидів дрібненький, худорлявий чоловік з обпаленим сонцем обличчям. Шкіра клаптями лущилася в нього з носа й вилиць. Я зрозумів, що це Снаут, заступник Гібаряна, кібернетик. Свого часу він надрукував кілька оригінальних статей у «Соляристичному альманасі». Раніше я його ніколи не бачив. На ньому були сітчаста сорочка, крізь вічка якої стирчали сиві волосини запалих грудей, та брудні білі, з плямами на колінах, пропалені реактивами полотняні штани з безліччю кишень, як у монтажника. Він тримав пластикову грушу, з якої звичайно п'ють на кораблях, де нема штучної гравітації. Снаут дивився на мене примружившись, наче його сліпило світло. Зненацька груша випала з його розімкнених пальців і покотилася по підлозі, підстрибуючи, наче м'ячик. З неї вилилося трохи прозорої рідини. На обличчі Снаута не було ні кровинки. Приголомшений, я не міг вимовити й слова. Скільки тривала ця німа сцена, не можу сказати, але поволі страх, який скував Снаута, почав передаватися й мені. Я ступив крок уперед. Снаут зіщулювся в кріслі.

— Снауте... — прошепотів я.

Він здригнувся, наче від удару, і, дивлячись на мене з невимовною огидою, прохрипів:

— Я тебе не знаю, не знаю тебе. Чого ти хочеш?..

Розлита рідина швидко випаровувалася. В повітрі запахло алкоголем. Снаут пив? Був п'яний? Але чого він так боїться? Я все ще стояв посеред кабіни. Коліна в мене тремтіли, а вуха наче хтось заткнув ватою. Підлога попливла з-під ніг. За опуклим склом ілюмінатора розмірено погойдувався Океан.

Снаут не зводив із мене налитих кров'ю очей. Вираз страху поступово зникав із його обличчя, але огида, з якою він і далі дивився на мене, не минала.

— Що з тобою?.. — упівголоса запитав я його. — Ти хворий?

— Піклуєшся... — глухо сказав він. — Он як. Але чому саме про мене? Я тебе не знаю.

— Де Гібарян? — запитав я.

На мить Снаутові перехопило подих, очі його знову оскліли, у них щось спалахнуло й одразу ж згасло.

— Гі... Гіба... — пробелькотів він. — Ні! Ні!!! — І затрусився від беззвучного, ідіотського сміху. Потім раптом затих. — Ти прийшов до Гібаряна?.. — запитав він уже майже спокійно. — До Гібаряна? Що ти хочеш з ним зробити?

Снаут дивився на мене так, наче я враз перестав становити для нього небезпеку; в його словах, а ще більше у тоні було щось ненависне й образливе.

— Що ти говориш?.. — витиснув я зі себе, приголомшений. — Де він?

Снаут пильно дивився на мене:

— Ти не знаєш?..

«Він п'яний. П'яний, як чіп», — подумав я і спалахнув гнівом. Звичайно, краще було б забратися звідси, та мені зрештою урвався терпець.

— Опам'ятайся! — крикнув до нього. — Звідки я можу знати, де він, якщо тільки-но прилетів! Що з тобою, Снауте?!!

У нього відвисла нижня щелепа, і йому знов перехопило віддих, очі раптом зблиснули. Тремтячими руками він схопився за поруччя крісла й підвівся з таким зусиллям, що аж хруснули кісточки.

— Що? — сказав він, майже зовсім протверезівши. — Прилетів? Звідки ти прилетів?

— Із Землі, — сердито відповів я. — Може, ти чув про неї? Мені здається, що ні!

— Із Зе... о Боже!.. То ти — Кельвін?!

— Кельвін. Чого ти так на мене витріщився? Що в цьому дивного?

— Нічого, — відповів він, закліпавши повіками. — Нічого. — І потер чоло. — Вибач мені, Кельвіне, знаєш, так несподівано... Я не чекав...

— Як то не чекав? Адже вам послали повідомлення ще кілька місяців тому, а Моддард радирував ще раз сьогодні, з борту «Прометея»...

— Так. Так... звичайно, тільки, бачиш, тут у нас деякий... розгардіяш...

— Та бачу, — сухо відповів я. — Цього не можна не помітити.

Снаут обійшов довкола мене, ніби хотів пересвідчитися, що мій скафандр такий, як усі скафандри на світі, — звичайнісінький, з переплетінням шлангів та проводів на грудях. Кілька разів кахикнув, потім торкнувся рукою свого кістлявого носа.

— Може, хочеш прийняти душ?.. Це тебе трохи освіжить... Блакитні двері навпроти.

— Дякую. Я знаю планування Станції.

— А може, ти голодний?..

— Ні. Де Гібарян?

Снаут підійшов до ілюмінатора, ніби не чуючи мого запитання. Тепер, стоячи до мене спиною, він здавався значно старшим. Коротко підстрижене сиве волосся, припечена сонцем, покарбована глибокими, наче шрами, зморшками потилиця. За ілюмінатором поблискували велетенські гребені хвиль, які то підіймалися, то опадали так повільно, мовби Океан застигав. Здавалося, що Станція рухається трохи боком, зісковзуючи з невидимої основи. Потім вона повертається в попереднє положення і знову ліниво нахилиється, але вже в інший бік. Та це був, очевидно, оптичний обман. Пластівці слизистої піни кольору крові збиралися між хвилями. Мене замлоїло. Бездоганний лад на борту «Прометея» пригадався мені як щось дороге, безповоротно втрачене.

— Послухай... — несподівано озвався Снаут. — Поки що тільки я... — Він обернувся й нервово потер руки. — Тобі доведеться задовольнитися лише моїм товариством. Поки що. Можеш називати

мене Щуром. Ти знаєш мене хіба з фотографії, але то байдуже, так мене називають усі. Тут я вже нічого не можу вдіяти. Якщо зважити на те, що мої батьки страшенно захоплювалися космосом, то Щур звучить навіть дуже по-земному...

— Де Гібарян? — уперто допитувався я.

Він закліпав очима.

— Мені дуже прикро, що я тебе так прийняв. Це... не тільки моя вина. Я зовсім забув, тут таке коїлося, що, знаєш...

— Ну що ти, все гаразд, — відповів я. — Не будемо зараз про це. То що ж усе-таки з Гібаряном? Його немає на Станції? Він кудись полетів?

— Ні, — відповів Снаут, дивлячись у куток, завалений катушками з кабелем. — Нікуди він не полетів. І не полетить. Саме тому... між іншим...

— Чому? — вигукнув я. Вуха у мене були ще й досі ніби заткнуті ватою — я погано чув. — Що ти хочеш цим сказати? Де він?

— Ти ж усе знаєш, — відповів Снаут зовсім іншим тоном. І так холодно глянув мені в очі, що поза спиною в мене аж мурахи пробігли. Може, він і справді був п'яний, проте тямив, що каже.

— Невже з ним щось сталося?..

— Так, сталося.

— Нещасний випадок?

Снаут кивнув, не спускаючи з мене пильного погляду, немов хотів пересвідчитись, як я на це зреаую.

— Коли?

— Сьогодні на світанку.

Дивна річ: те, що сказав Снаут, мене нітрохи не вразило, радше навпаки. Діловитість, з якою ми обмінялися лаконічними запитаннями та відповідями, навіть трохи заспокоїла мене. Здавалося, тепер я розумів поведінку Снаута, яка ще кілька хвилин тому так приголомшила мене.

— Як це сталося?

— Піди переодягнись, розпакуй свої речі й повертайся сюди... ну... скажімо, за годину.

Мить повагавшись, я погодився:

— Гаразд.

— Стривай, — зупинив мене Снаут, коли я вже рушив до дверей. Він дивився на мене якимось незвично. Я бачив: Снаут ніяк не може витиснути зі себе те, що крутиться в нього на язиці. — Нас було троє і тепер, разом з тобою, стало знову троє. Ти знаєш Сарторіуса?

— Так само, як і тебе. Лише з фотографії.

— Він нагорі, в лабораторії, і, думаю, не вийде звідти до ночі, однак... в усякому разі, ти його впізнаєш. Якщо побачиш тут іще когось, розумієш, не мене і не Сарторіуса, розумієш, то...

— То що?

Чи не сон усе це? На тлі чорних хвиль, які криваво полискували в промінні призахідного сонця, Снаут знову сів у крісло та, як і раніше, понуривши голову, дивився в куток, на катушку змотаного кабелю.

— То... не роби нічого.

— Кого я можу побачити? Привид? — розсердився я.

— Розумію. Ти гадаєш, я схибнувся з розуму. Ні. Не схибнувся. Я не можу тобі пояснити це інакше... поки що. Зрештою, може... нічого й не станеться. В усякому разі, запам'ятай те, що почув від мене. Я тебе застеріг.

— Від чого? Про що це ти?

— Тримай себе в руках, — уперто правив своє Снаут. — Поводься так, наче... Будь готовий до всього. Це неможливо, я знаю. Однак ти все ж таки спробуй. То — єдиний вихід. Іншого просто нема.

— Але щось я побачу?! — майже закричав я, ледве стримуючись, щоб не схопити його за плечі й не труснути, отямлюючи, щоб він не сидів отак, утупившись у куток, з нещасним виразом на обпаленому сонцем обличчі, насилу витискаючи зі себе кожне слово.

— Не знаю. Певною мірою це залежить від тебе.

— Галюцинації?

— Ні. Це... реальність. Не... нападай. Пам'ятай.

— Що ти мелеш?! — знову спаленів я.

— Ми не на Землі.

— Політерії? Але ж вони зовсім не схожі на людей! — вигукнув я.

Я не знав, як вирвати Снаута з цього стану відчуження, а він і далі дивився перед собою в порожнечу й, здавалося, вичитував у ній щось таке безглузде, від чого в жилах холонула кров.

— Саме тому це так страшно, — тихо сказав Снаут. — Пам'ятай: будь насторожі!

— Що сталося з Гібаряном?

Снаут не відповів.

— Що робить Сарторіус?

— Приходь через годину.

Я повернувся і вийшов. Відчиняючи двері, ще раз глянув на Снаута. Він сидів, згорбившись, затуливши обличчя руками, маленький, у брудних від реактивів штанях. Тільки тепер я побачив, що на пальцях його рук запеклася кров.

СОЛЯРИСТИ

У тунелі коридору нікого не було. Я мить постояв перед зачиненими дверима, наслухаючи. Стіни були, мабуть, тонкі, бо ззовні пробивалося завивання вітру. На дверях висів трохи навскоси прямокутний шматок пластику, на якому було написано олівцем: «Людина». Я дивився на ті ледь розбірливі карлючки, і мені раптом захотілося вернутися до Снаута, та я усвідомлював, що це неможливо.

Його безглузде застереження все ще лунало у моїх вухах. Я обернувся і враз відчув, яким нестерпно важким став на мені скафандр. Навколо панувала тиша, та мене не полишало відчуття, що за мною хтось спостерігає. Я повернувся до круглого приміщення з п'ятьма дверима. На трьох із них висіли таблички: «Д-р Гібарян», «Д-р Снаут», «Д-р Сарторіус». На четвертих дверях таблички не було. Трохи повагавшись, я легенько натиснув на ручку і повільно прочинив їх. Коли вони почали відчинятися, мені раптом здалося, ба більше, я був майже певен, що там хтось є. Тож я увійшов досередини.

Ні душі. Такий самий, тільки трохи менший, опуклий ілюмінатор дивився на Океан. Тут, під сонцем, його хвилі мінилися масним полиском, немовби на них розлилася червоняста олива. Пурпуровий відблиск затопив усю кімнату, схожу на корабельну каюту. З одного боку стояли полиці з книжками, між якими було вертикально прикріплено до стіни змонтоване на карданах ліжко, з другого — безліч шафок; між ними висіли в нікельованих рамках фото планети з космосу; в металевих захватах стояли пробірки й колби, заткнуті ватою; під ілюмінатором, захиращуючи прохід, тяглися два ряди білих емальованих ящиків. Кришки на деяких з них були відкинуті, відкриваючи вміст ящиків, повних інструментів і пластикових шлангів; у двох кутках — крани, витяжна шафа, морозильні установки; на підлозі — мікроскоп, бо його на великому, заваленому купою речей столі під ілюмінатором вже ніде було примостити.

Обернувшись, я помітив біля самісіньких дверей шафу, що сягала аж до стелі. Дверцята в ній були прочинені, тож я побачив там комбінезони, робочі й захисні халати; на полицях лежали білизна, антирадіаційні чоботи, між халявами яких поблискували алюмінієві балони для портативних кисневих апаратів. Два апарати разом

з масками висіли на бильці піднятого ліжка. Тут, як і скрізь, панував безлад, хоча видно було, що хтось, хай і недбало й хапливо, але все-таки прибирав. Потягнувши носом, я відчув слабкий запах хімічних реактивів і чогось ядучого. Невже хлор? Мимохіть пошукав очима під стелею в кутках вентиляційні решітки. Приклеєні до їхніх рамок смужки паперу легенько ворушилися, — отже, компресори працюють, підтримуючи нормальну циркуляцію повітря. Я переніс із двох стільців у кутки книжки, апарати й інструменти, абияк порозпихавши їх, щоби звільнити бодай трохи місця довкола ліжка, між шафою і полицями. Потім підтягнув вішалку, аби повісити на ній скафандр, і вже хотів було розстебнути замки-блискавки, але раптом опустив руки. Ніяк не міг відважитися зняти скафандр — мені здавалося, що без нього стану цілком беззахисним. Я ще раз обвів усе довкола поглядом, перевірів, чи щільно зачинено двері; як виявилось, в них не було замка, і, трохи повагавшись, підпер їх двома важеними ящиками. Отак забарикадувавшись, якнайшвидше зняв скафандр і здихався своєї важкої, рипучої оболонки.

У вузькому дзеркалі на внутрішній стінці шафи відбивалася частина кімнати. Краєм ока я раптом помітив там якийсь рух і підхопився з місця, але відразу ж зрозумів, що то — моє власне відображення. Мій трикотажний костюм під скафандром весь просякнув потом, тож довелося скинути і його. Потім я відсунув шафу. В ніші за нею блиснули стіни малесенької душової. Там, під душем, на підлозі лежала чимала пласка коробка. Я насилу підняв її, щоби занести до кімнати. Коли ставив коробку на підлогу, кришка, мов на пружині, зненацька відскочила, і я побачив відділення, заповнені якимись чудернацькими речами — спотвореними, грубими подобами інструментів з темного металу, трохи схожими на ті, якими було напхано шафки. Деформовані, викривлені, оплавлені, наче з пожарища, вони вже ні на що не були придатними. Та найбільше вражало те, що такі самі сліди пошкодження залишилися й на керамітових, тобто практично неплавких ручках. У жодній лабораторній печі не можна було досягти температури, при якій вони плавляться, — хіба що в атомному реакторі. З кишені свого скафандра я вийняв портативний індикатор випромінювання та підніс до цих дивовижних інструментів, але його чорний циліндр мовчав.

На мені були лише плавки та майка. Я скинув їх на підлогу, мов якийсь непотріб, і став під душ. Вода відразу ж подарувала мені полегкість. Я вигинався під її пружними, гарячими струменями, масував тіло, пирскав — мився так старанно, немовби хотів змити зі себе цю страшну, підозрілу непевність, яка виповнила всю Станцію.

У шафі я знайшов легкий тренувальний костюм, який звичайно надягають під скафандр. Перекладаючи в його кишені весь свій убогий скарб, між сторінками записника я намацав щось тверде. Як виявилось, це був ключ від моєї земної квартири. Я й уявлення не мав, як він туди потрапив; якусь мить нерішуче повертів його в пальцях, а тоді поклав на стіл. Універсальний складаний ніжик навів на думку, що мені, можливо, знадобиться якась зброя. Але він для цього, звісно, не годився. Втім, нічого іншого у мене не було, а до такого душевного стану, щоб шукати випромінювач чи щось подібне, я ще не дійшов.

Відтак я всівся на металевому стільчику, який стояв посеред вільного простору, віддалік від усіх речей. Мені хотілося побути на самоті. Я тішився, що в мене є ще більше як півгодини; нічого не вдієш — від природи був педантичний і пунктуальний буквально в усьому, навіть у дрібницях. Стрілки на двадцятичотирьохгодинному циферблаті мого наручного хронометра показували сьому. Сонце сідало. Сьома година за місцевим часом — отже, двадцята на борту «Прометея». На Моддардових екранах планета Соляріс, мабуть, уже зменшилася до розмірів іскорки й нічим не відрізнялася від зірок. Та що мені було тепер до «Прометея»? Я заплющив очі. Довкола панувала глибока тиша, яку порушували тільки розмірене нявчання труб та глухе крапотіння води на кахель у душовій.

Отже, Гібарян мертвий. Якщо я правильно зрозумів Снаута, то його смерть настала лише кілька годин тому. Що зробили з тілом? Поховали? Але ж тут, на цій планеті, таке зробити не можна. Я довгенько розмірковував над цим, немовби доля мертвого була для мене тепер найголовніше, а потім, зрозумівши безглуздість таких думок, підвівся й почав ходити з кутка в куток, раз по раз зачіпаючись носачами за розкидані на підлозі книжки; спіткнувшись об щось, нахилився й побачив невеличкий планшет, що видався мені порожнім. Я підняв його. У планшеті щось лежало. Відкривши його, я витягнув пляшку з темного скла. Вона була легка, неначе з паперу. Я подивився

крізь неї на темно-червоний, зтягнутий брудною імлою захід сонця. Що це зі мною діється? Чому звертаю увагу на всілякі дурниці, на зовсім незначні дрібниці, які потрапляють мені на очі?

І раптом я здригнувся від сліпучого світла. Мабуть, спрацював фотоелемент — кімнату вже огортали сутінки. Я був сповнений чекання, моє напруження дедалі зростало, а порожнеча, яку відчував за спиною, ставала нестерпною. Щоби побороти це відчуття, я присунув стілець до книжкових полиць, узяв добре знаний мені другий том старої монографії Х'юза й Ейгеля «Історія планети Соляріс» і почав гортати його, поклавши на коліна товстий, цупкий корінець.

Соляріс було відкрито майже за сто років до мого народження. Планета обертається довкола двох сонць — червоного й блакитного. Понад сорок років до неї не наближався жоден космічний корабель. У ті часи теорію Гемоу-Шеплі про неможливість виникнення життя на планетах подвійних зірок вважали аксіомою. Орбіти таких планет безперервно змінюються внаслідок гравітаційних збурень, спричинених взаємним обертанням двох сонць.

Пертурбації, які виникають при цьому, поперемінно скорочують та розтягують орбіту планети; і зародки життя, якщо вони й виникають, знищує то пал випромінювання, то крижаний холод. Зміни ці відбуваються протягом мільйонів років, тобто в астрономічному чи біологічному масштабі за дуже короткий час, бо еволюція потребує сотень мільйонів, а то й мільярдів років.

Соляріс, за попередніми обчисленнями, мала протягом п'ятисот тисяч років наблизитися на відстань, що дорівнює половині парсека, до свого червоного сонця, а ще через мільйон років — упасти в його розпечену безодню.

Та вже через десять з лишком років учені пересвідчилися, що орбіта планети не зазнає очікуваних змін, а є такою ж постійною, як і орбіти планет нашої Сонячної системи.

Ще раз проведені — цього разу з максимальною точністю — спостереження та обчислення тільки підтвердили те, в чому вже всі були певні: Соляріс має постійну орбіту.

Отож Соляріс, що досі була однією з кількох сотень планет, які щороку відкривають учені та яким у великих статистичних таблицях відводять кілька рядків — основні характеристики їхнього руху —

тепер перейшов у ранг небесного тіла, котре заслуговує на особливу увагу.

Через чотири роки після цього відкриття Соляріс облетіла експедиція Оттеншельда, який вивчав його з борту «Лаокоона» та двох допоміжних космічних кораблів. Ця експедиція була лише попередньою розвідкою, тим паче, що висадитися на планету не могла. Вчені тільки вивели на екваторіальні й полярні орбіти чимало автоматичних супутників-спостерігачів, які мали заміряти гравітаційні потенціали. Досліджували й поверхню планети, майже цілком покриту Океаном, над рівнем якого піднімаються лише нечисленні плоскогір'я. Виявилося, що їхня загальна площа менша за територію Європи, хоча діаметр Соляріс на двадцять відсотків більший за земний. Ці безладно розкидані клаптики скелястої і пустельної суші зосереджені переважно в південній півкулі. Було вивчено також склад атмосфери, в якій не виявлено кисню, і здійснено надзвичайно точні заміри щільності планети, її альbedo та інших астрономічних характеристик. Як і передбачали науковці, жодних ознак життя не виявлено ні на острівцях суші, ні в Океані.

Упродовж наступних десяти років Соляріс, яка тепер уже перебувала у центрі уваги спостерігачів цього космічного обширу, демонструвала дивовижну тенденцію до зберігання своєї, поза всяким сумнівом, гравітаційно нестабільної орбіти. На якийсь час навіть запахло скандалом, бо провину за наслідки спостережень (дбаючи про благо науки) намагалися перекласти то на окремих осіб, то на обчислювальні машини, якими ці особи користувалися.

Через брак коштів спорядження спеціальної експедиції на Соляріс затрималося ще на три роки, аж до того часу, коли Шенаган, який укомплектував екіпаж, отримав від Інституту три кораблі тоннажу «С» космодромного класу. За півтора року до прибуття на планету експедиції, що стартувала в районі Альфи Водолія, другий дослідницький флот за дорученням Інституту вивів на довколосолярійську орбіту автоматичний сателоїд — Місяць-247, що працює й досі, правда, після трьох чергових реконструкцій, кожна з яких проведено через десятки років. Дані, які він зібрав, остаточно підтвердили висновки експедиції Оттеншельда про активний рух Океану.

Один корабель Шенагана залишився на високій орбіті, а два інших після попередньої підготовки сіли на скелястому клаптику суші площею близько шестисот квадратних миль, у районі південного полюса планети. Експедиція, яка працювала тут вісімнадцять місяців, загалом протривала успішно, якщо не зважати на нещасний випадок, спричинений несправністю апаратури. Проте вчені, які належали до експедиції, розкололися на два протилежні табори. Предметом їхньої суперечки став Океан. На підставі аналізів науковці одностайно визнавали його органічним утворенням (назвати Океан живим тоді ще ніхто не наважувався). Та якщо біологи вбачали в ньому примітивне утворення, щось на кшталт велетенського скупчення, тобто однієї рідкої клітини, яка, потворно розрісшись (вони називали її «добіологічною формацією»), оточила всю планету драглистою оболонкою, котра подекуди сягала кількох миль у глибочінь, то астрономи й фізики стверджували, буцім це надзвичайно високоорганізована структура, яка за складністю будови, можливо, переважає навіть земні організми, бо здатна активно впливати на формування планетної орбіти. Жодної іншої причини, що пояснювала б поведінку Соляріс, їм не вдалося відкрити, більше того, планетофізики виявили зв'язок між певними процесами в плазматичному Океані та місцевим гравітаційним потенціалом, який змінювався залежно від океанічного «обміну речовин».

Таким чином, фізики, а не біологи запропонували парадоксальне формування — «плазматична машина», маючи на увазі утворення, в нашому розумінні, може, й не живе, однак спроможне до цілеспрямованих дій, додамо відразу — в астрономічному масштабі.

У цій дискусії, яка, наче вир, затягла в себе протягом кількох тижнів усі найвидатніші авторитети, вперше за вісімдесят років похитнулася доктрина Гемоу-Шеплі.

Якийсь час дехто ще намагався її захистити, стверджуючи, начебто Океан не має нічого спільного із живим організмом, що це навіть не «поза-» чи «добіологічне» утворення, а всього-на-всього геологічна формація, хоч і незвичайна, бо здатна тільки стабілізувати орбіту планети Соляріс, змінюючи сили тяжіння; при цьому посилялися на закон Ле Шательє.

На протывагу цій консервативній думці були висловлені інші гіпотези, котрі проголошували (наприклад, одна з найдосконаліших — гіпотеза Чівіта-Вітті), що Океан — результат діалектичного розвитку: від свого первісного стану, від Праокеану — розчину хімічних речовин, що слабо реагують, — він зумів під впливом зовнішніх умов (тобто змін планетної орбіти, які загрожували його існуванню), минаючи всі земні щаблі розвитку, зокрема виникнення одної багатоклітинних організмів, рослинну і тваринну еволюцію, утворення нервової системи та мозку, зробити різкий стрибок до стадії «гомеостатичного океану». Інакше кажучи, він не пристосовувався, як земні організми, протягом сотень мільйонів років, до навколишнього середовища, щоб тільки після такого тривалого часу дати початок розумним істотам, а відразу ж запанував над своїм середовищем.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ